

BÖLÜM 4

1923-1950 ARASI SÜREÇTE BASIN VE BASININ GELİŞMELER KARŞISINDAKİ TUTUMU

Bilal ALTAN¹

GİRİŞ

Belirli zamanlarda çıkan yayınların tamamı, matbuat demek olan basın, *demokratik yönetimlerde kamuoyunu haberdar etme, yönlendirme, bilgilendirme, kamuoyu edinme işleviyle dördüncü bir güç olarak* da nitelendirilmektedir (Parlatır vd., 1998; Mazıcı, 1996). Cumhuriyet basınının ayarlayıcısı, düzenleyicisi konumunda bulunan Mustafa Kemal, basına dair “*Milletin müşterek sesi*” ifadesini kullanırken, ayrıca “*Bir milleti tenvir ve irşatta, bir milletin muhtaç olduğu gıdayı vermekte, hülasa bir milletin hedefi saadet olan istikameti müşterekede yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir.*” tanımlamasını yapmaktadır (İnuğur, 2005).

Ziya Gökalp'e göre: “*Gazete olmazsa efkâr-ı umumiye olmaz, efkâr-ı umumiye olmazsa milli devlet, milli vatan doğmaz. Gazete her gün her ferdin ayağına giden canlı bir mektebdir.*” (Cumhuriyet, 4 Haziran 1924). Cihad Baban, gazetenin en haklı davaların savunucusu kesilebildiği gibi dalalete düştüğünde en çirkin iftiraları halkın arasına yayararak zihinleri allak bullak edebileceği düşüncesindedir (Cumhuriyet, 4 Ağustos 1939). Ahmet Emin: “*Günün olaylarıyla ilgili haberleri ve bunlara ait yorumları içeren, bir haftayı aşmayan aralıklarla çok sayıda hazırlanıp basılan ve belirli bir para karşılığında isteyenlere satılan yayın organı*”, Zekeriya Sertel de: “*Gazete bir aynadır. Gazeteci, cemiyeti, bütün istekleri, bütün dertleri ve kederleri bu aynaya yansıtır.*” tanımlamalarında bulunmuşlardır (İnuğur, 2005).

Basın ile birlikte dikkate alınması gereken önemli hususlardan biri basın özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü denildiğinde bu özgürlüğü engellemek veya kısıtlamak isteyen güçlerin varlığına gönderme yapılır. Merkezi otorite bu güçlerin en önemlisidir. Dolayısıyla basın özgürlüğünün gelişiminin seyri için merkezi otorite ile basın arasındaki ilişkileri dikkate almak gerekir. Demokrasinin gelişimi de bu yönde bir seyir izler. Türkiye’de demokrasinin gelişimi ve basının özgürlüğü

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, altanbil@gmail.com

arasında bir paralellikten söz etmek mümkündür (Koyuncu, 1997).

Muhalefetin sesini geniş kitlelere duyurabileceği önemli bir kanalı hiç şüphesiz basın oluşturduğundan kimi zaman basın, düşmandan daha tehlikeli görülmüştür. Örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının üzerinden çok geçmeden Menemen Olayı yaşanmış, bu arada gelişen olaylar sonucu dönemin Aksaray Milletvekili Ahmet Süreyya, basının tavrı karşısında basını düşmandan daha tehlikeli görerek, basın mensuplarını Cumhuriyet rejimini yıkmaya yeltenen ve bu doğrultuda yayın yapan kişiler olarak ifade etmiştir. İsmet Paşa da propogandanın, basının fırsatını bulduğunda bir millette en sağlam yapıları yıkabileceğini, basının hükümetin icraatlarına karşı olabileceğini ve bunun normal karşılanması gerektiğini, ancak gerçekleri çarpıtarak yazmasının büyük tehlike arz ettiğini belirtmektedir (Mazıcı, 1996).

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçişten sonra başladığı siyasi ve askeri girişimlerinde basın konusuna büyük bir ciddiyetle eğilmiştir. Anadolu'yu içinde bulunduğu zor koşulların soktuğu ümitsizlik havasından kurtarıp geleceğe ümitle bakmasını sağlamak için günün haberleşme ve bilgilendirme aracı olan basını ve basın kurumunun unsurlarını dönüştürme çabası içinde olmuştur (Ayhan, 2009). Öyle ki basın, devletin rejimi Cumhuriyetin ve yapılan inkılâpların oturmasında, yerleşmesinde, kök salmasında ve devamlılığında koruyucu ve yönlendirici olarak görülmüştür. Basın kontrol altına alınmadığı zaman, yıkıcılık faaliyetleri henüz oluşum aşamasındaki devleti oldukça zor durumlara sokabilirdi.

CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ BASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Osmanlı İmparatorluğu'nda basın, siyasi yönetimlerin bünyesine entegre edilmeye çalışılmıştır. Doğal olarak mevcut siyasi yönetimlerdeki önemli dönüm noktaları, basın tarihi için de kritik evreleri teşkil etmiştir. Cumhuriyet Dönemi basını kendisinden önceki süreçlerden bağımsız değerlendirilemez. 19. yüzyıldan başlamak üzere 1923 yılına kadar basının geçirdiği evreler şekillenerek Cumhuriyete miras olarak kalmıştır. 1923 öncesi basını; Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Mütareke ve Milli Mücadele dönemleri olarak ele alınabilir. Bu dönemlere ana hatları ile değinmek Cumhuriyet Dönemi basınının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Tanzimat Dönemi

Osmanlı Devleti'nde yöneticiler 18. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere Avrupa'daki gazetelerin varlığından haberdardı, ancak yöneticilerin Avrupa basınına ilgisi siyasi düzeydeydi (Koloğu, 2006). Yine Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl

sonlarından itibaren yabancılara ait basından bahsedilebilirken, Tanzimat'tan kısa bir süre öncesine kadar devletin kendisine veya devlet bünyesinde özel şahıslara ait bir basın henüz mevcut değildi. Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler Fransızlar tarafından çıkarılan Bulletin de Nouvelles (1795), Gazette Française de Constantinople (1796), Le Spectateur Oriental (1821), Le Smyrneên, Le Courier de Smyrne'dir (1828) (Kabacalı, 2000).

Osmanlı Devleti'nde çıkan ilk resmi ve Türkçe gazete 1831 tarihli Takvim-i Vakayi olsa da başkent dışında ilk Türkçe gazete 1828 tarihli olup Mısır'da yayınlanan Vakayi-i Mısıriye'dir. Arapça olarak da basılan Vakayi-i Mısıriye ile amaçlanan Mısır'daki yeniliklerin anlatılması ve yeni düzenin propagandasının yapılmasıdır (Topuz, 2012).

II. Mahmud'un girişimleri ile 1831 yılında Takvim-i Vakayi çıkarıldı. Türkçe basının gerçek atası olarak kabul edilen Takvim-i Vakayi, ilk çıkışında 5000 tiraja sahip olup düzenli olarak piyasaya sürülemedi. 1840'larda resmi bildiri bülteni halini almış, 1879'da kapatılmış, 1891-1892'de çıkıp kapanmış, 1908'de tekrardan çıkarılmış, Osmanlı Devleti'nin 1922 yılında yıkılması ile tarihe karışmıştır (Kabacalı, 2000; Koloğlu, 2006). Kabacalı'ya göre, Fransızca, Ermenice, Rumca, Arapça, Farsça basımları da yapılan Takvim-i Vakayi bir tarih belgesi, eğitim vasıtası ve devlet nizamının koruyucusu olarak görülmektedir (2000).

Tanzimat'a denk gelen, 1840'ta çıkan Ceride-i Havadis'ten sonra özel girişime ait Türkçe yayınlar çıkmaya başlamıştır. Özel girişimin yayınladığı ilk Türkçe gazete, kuruculuğunu Şinasi ve Ağâh Efendi'nin yaptığı Tercüman-ı Ahval'dır. Gazetenin ayırt edici özelliği dil ve içerik bakımından geniş kitlelerin özlemine cevap vermesiydi. Resmi görüşün haricindeki konuları ele alması, toplumun sorunlarına eğilmesi, okuyucu mektuplarına yer vermesi, ansiklopedik bilgiler içermesi gazeteye rağbeti arttırmıştır. Kamuoyunun önemini her şeyin üstünde gören diğer bir özel gazete Şinasi'nin çıkardığı 1862 tarihli Tasvir-i Efkâr'dır. Namık Kemal ile özdeşleşecek olan gazete Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapmıştır. Özel girişimli bir başka gazete, 1867'de Ali Suavi tarafından çıkarılan, sert muhalefeti ile bilinen Muhbir'dir (Koloğlu, 2006). Muhbir, Türkiye dışında Londra'da yayınlanan ilk Türkçe gazetedir. Hürriyet ve İnkılâp gazeteleri ile Ulum dergisi yurt dışında çıkarılan diğer yayınlardır (Topuz, 2012).

Osmanlı Devleti'nde basının ilk 31 yılını kapsayan süreçte yalnız dört Türkçe gazete ve dergi çıkmışken, 1860-1866 arası süreçte İstanbul'da 17 yeni yayına rastlanmaktadır. 1867-1878 arasında ise 113 yeni yayın vardır (Koloğlu, 2006). Belirli bir artıştan bahsedebilecek Osmanlı basını için tam bir serbestiyet olduğu

söylenemez. Osmanlı devlet adamları basını kendisi için oluşturabileceği tehlikeyi dikkate alarak 1864 yılında ilk basın yasası denilebilecek Matbuat Nizamnamesini çıkarmıştır. Nizamname siyasal gazete basımı için izin alma koşulu getirmiş, basın suçlarını ve basın suçları için verilecek cezaları belirtmiş, hapis, para, geçici ya da süresiz kapatma cezaları öngörmüştür. 1867 yılında da nizamnameyi destekleyici ve her çeşit yetkinin elde edildiği, geçici olarak çıkan; ancak 1909'a kadar yürürlükte kalan Kararname-i Âli ile pek çok gazete ve dergi kapatılmıştır (Kabacalı, 2007; Topuz, 2012). Kararname ile basın karanlık bir evreye girmiştir (Yılmaz, 2010).

Siyasal ve sosyal içerikli yazılar kaleme alabilecek bir yazar kadrosunun bulunmayışı Tanzimat basınının tipik özelliğidir. Gazeteler içerik olarak yoğunluğu dil ve edebiyat sorunlarına vermiştir. Gazetelerde edebi konuların yoğunluğundan dolayı Tanzimat Dönemi'nin ilk gazetecileri edipler olmuştur. Siyasi makalelere yer veren Ziya Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi yazarların fikirlerinden ziyade, üslupları belirgindir (İnuğur, 2005).

Meşrutiyet ve II. Abdülhamid Dönemi

Osmanlı basını her yeni dönemde biraz daha olgunlaşmıştır; ancak karşılaştığı zorluklar da daha fazla olmuştur. Kanuni Esasi'nin hazırlanıp yürürlüğe konması II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılıdır. Ardından Mebusân Meclisi toplandı ve böylece I. Meşrutiyet Dönemi başladı. II. Abdülhamid çok geçmeden 93 Harbi'ni gerekçe göstererek Meclisi feshetti ve Kanun-i Esasi'yi de rafa kaldırdı. Dahası basına bazı özgürlükler ve kolaylıklar getirmesi beklenen ve Meclisçe hazırlanmış olan Matbuat Kanunu'nu da yürürlüğe koymadı. Böylece basın, şiddeti ve kapsamı artan sansürün çemberine alınmıştır (Kabacalı, 1990).

Koloğlu, II. Abdülhamid Dönemi için "*Tartışmanın yasak olduğu bir toplumda basın*" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Topuz'a göre padişahlık makamına geçtikten bir süre sonra oldukça bağımlı ve tekelci bir yönetime yönelen II. Abdülhamid Dönemi Türk basını açısından karanlık bir süreçtir. Bu dönemde dergiler ya kapatıldı ya da imtiyazları iptal edildi. Varlığını devam ettiren gazeteler de genelde II. Abdülhamid'e yakın olanlardı. Sıkı bir sansürün olduğu bu dönemde yeni bir basın yasası çıkarılmadığı gibi 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ve 1867 tarihli Kararname-i Âli'nin yürürlüğü devam etmiştir (Koloğlu, 2006; Topuz, 2012; Kabacalı, 2007).

Sıkı uygulamalarına karşın II. Abdülhamid'in basını denenen aracın varlığından rahatsız olduğu söylenemez. Diğer bir deyişle basını yaygınlaşmasına karşı değildi. 1903 tarihli Şura-yı Devlet kararnamesine göre basın illere yayılmalı, kültür,

doğal kaynaklar ve yerel tarım konuları basında halkın yararı gözetilerek işlenmeli, sade bir dil kullanılmalı ve gazeteler köylere kadar ulaştırılmalıydı; ancak basın bağımsız olmayacak, tek kaynaktan yönetilmek suretiyle Yıldız'ın güdümünde kalacaktı (Koloğlu, 2006).

II. Abdülhamid'in iktidar dönemi gazeteler ve dergilerin sayısı yönünden ikiye ayrılabilir. 1879-1887 arasında İstanbul'da ortalama 9-10 yeni yayın her yıl piyasaya çıkmış, ancak bunlar gazeteden ziyade dergiler olup mizah dergileri ise tamamen yasaklanmıştır. 1888'den 1908'e kadarki zaman aralığında ise yılda ortalama ancak bir yeni yayın görülür (Koloğlu, 2006). Bu dönemin gazetelerinden Sabah'ın ilk sayısı 9 Mart 1876'da çıkmış olup sahibi Papadopulus, başyazarı şemseddin Sami idi. Gazete, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Hüseyin Cahit, Adnan Adıvar, Ahmet Emin, Ahmet Rasim gibi bilinen yazarlara yer vermiştir. Tercüman-ı Hakikat, 1878'de Ahmet Mithat Efendi tarafından yayınlanmaya başlamıştır. 1922 yılına kadar çıkan gazete, halkın kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlamıştır. Topuz'un ilk büyük gazete olarak kabul ettiği İkdam, Ahmet Cevdet tarafından 1894 yılında çıkarılmıştır. Ahmet Cevdet, İkdam'ı "Siyasi Türk gazetesi" olarak nitelemiştir. Ahmet Cevdet, İkdam'ı çıkartırken sarayla yakın ilişkiler kurmuştur. Gazete 1926 yılında kapanmıştır. 1881 tarihli Tarik ve 1886 tarihli Mizan da dönemin gazeteleri olup genel çizgiden çıkamamışlardır (Topuz, 2012; Kabacalı, 2007; Koloğlu, 2006).

II. Meşrutiyet Dönemi

Meşrutiyete yeniden geçişi sağlayan hareket, Jön Türk muhalefeti olmuştur. II. Abdülhamid'in 93 Harbi'nden sonra meşrutisi son vermesi, Kanuni Esasi'yi işlevsiz hale getirmesi ve nihayetinde özgürlüklere büyük ölçüde kısıtlamalar getirmesi Jön Türk muhalefeti için illegal teşkilatlanmaya sevk etmiştir. Müslümanların ve Hristiyanların desteklediği Jön Türk hareketi hızlı bir şekilde güç kazanmıştır. Hristiyan azınlıklar, meşrutisi idareye geçildiği takdirde milli bağımsızlıklarını elde edeceklerini umarak İttihat ve Terakki'yi tutuyorlardı. Bu arada Ahmet Rıza Bey ile Prens Sabahattin vardıkları uzlaşmayla II. Abdülhamid'in istibdadına son vermeyi ve Kanuni Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymayı amaçlamışlardır. Balkan halkının verdiği destekle amaca daha kolay ulaşıldı. Böylece anayasa, parlamento sistemi geri getirildi. 23 Temmuz 1908 II. Meşrutiyet'in başlangıcını ifade eder (Karpat, 2010).

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamını en iyi değerlendiren alanlardan biri basın olmuştur. Söyleyecek sözü olan herkes gazete çıkarmaya başlamıştır. 1908 yılı başında Osmanlı Devleti'nde 120 gazete ve dergi varken meşrutiyetin ilk

yedi ayında 730 gazete imtiyazı alınması basın alanındaki ivmeyi göstermektedir. Neredeyse gazetenin çıkmadığı bir ilin kalmadığı Osmanlı coğrafyasında Türkçe ve diğer birçok dilde yayın basın hayatına katılmıştır (Ayhan, 2010).

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı uzun sürmemiş, özgürlük havası ilk olarak 31 Mart Olayı ile sekteye uğramıştır. Eylemin tutucu çevreler ve basın tarafından kışkırtılması, özgür ortamın gözden geçirilmesi ihtiyacı doğurdu (Koloğlu, 2006). Bu doğrultuda II. Meşrutiyet'in başlangıcındaki anarşi ortamına son vermek amacıyla 1909'da bir Matbuat Kanunu hazırlandı. Basında ve Mecliste uzun uzadıya tartışılan tasarı, 16 Temmuz 1909'da yasalaştı. Kanun, basını sansür dışında tutmakta ancak gazete ve dergi kapatma yetkisini hükûmete verdiğinden siyasal amaçlı kullanıma açıldı. 1931'e kadar yürürlükte kalan kanunun sonradan birçok maddesi demokratik olmayan bir hal aldı ve Mütareke Dönemi'ne kadar suskun bir basın oluşturuldu (Kabacalı, 2000; Koloğlu, 2006).

II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük ortamından yavaş yavaş uzaklaşmaya, 31 Mart Olayı'nın da etkisiyle çıkarılan kanunlarla gazete kapatma uygulamalarına tekrar başlanmıştır. Cemiyet, iktidarını sağlamlaştırdıkça örgütlenmeyi sınırlandırmaya, bu yolda kanun ve yönetmelikler çıkarmaya başlamıştır (Ayhan, 2010). II. Abdülhamid sansüründen yakınlar, dağıtıcıya varıncaya kadar bir sansür zinciri oluşturup gazete ve gazetelerde çalışanlar kolaylıkla takip altına alınmıştır (Çakır & Aydın, 2010). Kanun ve yönetmeliklerle yetinmeyen Cemiyetin ileri gelenleri, örgütlediği kişilerce kendilerini eleştiren, muhalefeti temsil eden gazetele- rin yazarlarını öldürmüşlerdir. Öldürülen kişiler arasında Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi, Sada-yı Millet gazetesi başyazarı Ahmet Samim, Şehrah gazetesi başyazarı Zeki Bey ve Silah gazetesi sahibi Hasan Tahsin vardır (İnuğur, 2005).

II. Meşrutiyet'in başlıca gazete ve dergileri şunlardır: 1908'de Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kazım Kadri tarafından yayınlanmaya başlayan Tanin, İttihat ve Terakki yanlısı bir politika izlemiştir. İttihatçıların iktidar dışı döneminde sert eleştirileri yüzünden kapatılan, bu yüzden yayınına Cenin, Renin, Senin, Hak gibi adlarla devam ettiren Tanin'in imtiyazı 1914 yılında İttihat ve Terakki Fırkasına devredildi. Mondros Mütarekesi sürecinde İngilizler tarafından Malta'ya sürülen Hüseyin Cahit, sürgün dönüşü 1922'de Tanin'i yeniden çıkardı. 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak gazetenin yayınına son verildi ve Hüseyin Cahit, Çorum'a sürgüne gönderildi. Hüseyin Cahit, 1943-1947 arasında Tanin'i üçüncü kez yayınladı. Abdullah Zühtü tarafından 1908'de çıkarılan Yeni Gazete ise, İttihat ve Terakki politikalarına karşı muhalif bir gazete idi. II. Abdülhamid Dönemi'nde çıkmaya başlayan İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat yayını- nı devam ettiriyordu. Mizancı Murad Bey, Mizan'ı yeniden çıkardı ve muhalefete

geçti. Yeni Tasvir-i Efkâr'ı yayınlayan Ebüzziya Tefvik ise İttihatçıları destekledi. Derviş Vahdeti'nin 1908'de çıkardığı Volkan, 31 Mart Olayı'nı kışkırtan ve destekleyen yayınların başında gelmekteydi. Olay sırasında İkdam, Mizan, Osmanlı ve Serbesti gazeteleri ayaklanmacıları destekledilerse de Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastıracağından anlaşılmasından sonra söylem değiştirdiler. Servet-i Fünûn, Kalem, Cem, Âlem, Davul, Şehbal, Resimli Kitab, Mehasin ise dönemin belirgin dergileridir (Kabacalı, 2000).

Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi

Cumhuriyet Dönemi basınına yön veren esas süreci oluşturduğundan Mütareke ve Milli Mücadele basını önem teşkil etmektedir. Çünkü 1923 yılına geldiğinde Anadolu Hareketi başarı elde etmiş, basın da safını belirlemişti. Mütareke ve Milli Mücadele basını takip ettiği politika ile – İstanbul Hükûmeti, padişah ve İngiltere yanlısı olması veya Anadolu Hareketi yanlısı olması – bir bakıma geleceğini de tayin etmiş oluyordu. Mütareke ve Milli Mücadele sürecinde işgal güçleri ile İstanbul Hükûmeti işbirliği yapmaktaydı. (İnuğur, 2005). Mütareke ve Milli Mücadele sürecini Koloğlu: “1918'in sonlarındaki ortam, her geçen yıl yeni bir nitelik kazandı. 1919'un umutsuzluğunu 1920'nin korkuları, 1921'in başarıları dikleştiren başarıları ve 1922'nin inanılmaz zaferi izledi.” şeklinde özetlemektedir (Koloğlu, 1993).

Osmanlı Devleti, imzaladığı Mondros Mütarekesi ile Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldığını kabullenmiş oluyordu. Geleceği, büyük ölçüde Avrupalı devletlerin kendisi hakkında vereceği karara bağılı olan Osmanlı Devleti'nde basını bu bağlamda güç ve sancılı bir durum bekliyordu. Mütareke sürecinde İtilaf Devletlerinin karargâhının basın ile ilgili bürosu basını kısılcasına almıştır (Yılmaz, 2010). Ayrıca İstanbul Hükûmeti de art arda sansür kararları çıkarıyordu. Askeri yönetimin ya da mülkiye sansür kurulunun özel yazılı izni olmadan her çeşit yayının basılmasını yasaklayan 1919 yılının Şubat ayı kararı bunlardan biridir (Kabacalı, 1990).

Padişahın ve işgal güçlerinin baskısı altındaki basının, özellikle de İstanbul basınına bağımsızlığından söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden Tasvir-i Efkâr, Payitaht gibi İstanbul gazeteleri nüshalarının pek çok sayfası boş olarak yayınlanmıştır. Payitaht gazetesi ve diğer İstanbul gazeteleri 1921'e kadar Kuva-yı Milliye'den ve Kurtuluş Savaşı'ndan söz edememişlerdir. Gazetelerine konu edinmeleri ise ancak, I. ve II. İnönü Savaşlarının kazanılması, Doğu'da Ermeni harekâtının başarılı oluşu ve Fransa ile Ankara Antlaşması'nın imzalanması gibi, artık zaferin elde edilebileceği inancının güçlenmesi ve padişahın bundan yarar sağlaması ile ilgilidir (Özkaya, 1985).

Milli M¼cadele yıllarında basın bir b¼t¼n olarak aynı çizgide olduklarını söylemek g¼çtür. Başta İstanbul basını olmak üzere d¼nemin Anadolu basını, ya İngilizlerin g¼d¼m¼ndeki padişahı ve İstanbul H¼k¼metini destekleyen bir politika izlemişler ya da Mustafa Kemal'in Anadolu Hareketini destekleyen bir yol izlemişlerdir (Baykal, 1988).

Mustafa Kemal, Anadolu'ya ge¼meden önce İstanbul'a gelmiş ve basınla yakından alakadar olmuştur. Basınla doğrudan ilk önemli irtibatı Ali Fethi ile ortakları arasında bulunduğu Minber gazetesidir. 1 Kasım 1918'de çıkmaya başlayan Minber'in yayını kısa s¼rmüş ve 22 Aralık 1918 kapanmıştır. Gergin bir d¼nemde basın hayatına dâhil olan Minber, d¼nemin siyasal, sosyal ve ekonomik olaylarına ışık tutmuştur (Çavuş, 2008). Minber, basın tarihi ve Atat¼rk biyografi yazarları tarafından adının konduğu ve çoğu yazılarının Mustafa Kemal tarafından yazıldığı öne sür¼len bir gazetedir. Hatta gazetenin yayın politikası ve diğer işlerinde Mustafa Kemal'in esas yönlendirici olduğu belirtilmektedir (Ayhan, 2009). Gazete kendini "Siyasi, ilmi, edebi, iktisadi yevmi gazete" olarak tanımlamıştır. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Doktor Rasim Ferit gazetenin imtiyaz sahibidir. Gazetede İttihat ve Terakki Cemiyetinin politikalarına eleştiriler yapılmıştır (Tevetoğlu, 1988).

Mustafa Kemal Anadolu'ya ge¼tikten sonra da gazete konusunu gündeminden d¼ř¼rmemiřtir. Sivas'ta kongreden sonra çıkarılan İrade-i Milliye ile Ankara'da çıkarılan Hâkimiyet-i Milliye Mustafa Kemal'in desteği ve isteği ile çıkan Milli M¼cadele'nin sembol iki gazetesi bunun en güzel iki örneğini oluşturmaktadır. İrade-i Milliye gazetesinin çıkan nüshaları daha ziyade propaganda amaçlı müdafaa-i hukuk cemiyetlerine, belediyelere ve halk birliklerine ulaştırılıyordu. Sans¼r, gazetenin işgal altındaki yerlere gitmesini engellediği için nafia bařm¼hendislięi, maarif, ziraat ve evkaf müdürl¼kleri gibi resmi damgalı zarflar içine konularak yollama yolu benimsendi. Gazete vasıtasıyla Bağımsızlık Savaşı'na girilmesindeki amacın ve bu doğrultuda yapılanların neler olduğu, ¼lkenin içine d¼řtüę¼ durumu nedeni kamuoyuna duyurulmaktaydı (Yıldırım, 1992). Temsil Heyeti Ankara'ya geldikten sonra Sivas'ta olduğu gibi gazete çıkarma ihtiyacı belirmiştir. Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye olarak devamı sağlanmıştır. İrade-i Milliye ile Milli M¼cadele'nin sesi işlevi gören Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyetten sonra aynı adla 1934 yılına kadar yayınına devam ettirdi. Aynı yıl adı Ulus olarak değiştirildi (Önder, 1991). Mustafa Kemal'in Anadolu'da çıkarttığı her iki gazete için seçtiği adlar, daha hareketinin niteliğinin tam bilinmediği bir sırada bir rejim değişikliğine gideceğine kanıt mahiyetindedir (Koloğlu, 1993).

İnuğur, İstanbul'un işgali ile birlikte öncesinden Mondros, Sevr ve İzmir'in işgali olaylarını dikkat ve ilgi ile izleyen, özg¼rl¼k ve bağımsızlıktan yana olanlarla, bu harekâta karşı çıkan, padişah ve saray yanlısı, bağımsızlık talebinde bulunanları

ihanelle suçlayanlar olmak üzere ulusun ikiye bölündüğünü ileri sürer. Basın da aynı şekilde İstanbul basını ve Anadolu basını olmak üzere ayrırmıştır (2005). İleri, Yenigün, Akşam, İkdam, Vakıf, Tasvir-i Efkâr, Tanin, Tercüman-ı Hakikat Milli Mücadele'yi destekleyen gazetelerdir. Diğer tarafta ise Alemdar, Peyam-ı Sabah, İstanbul gazeteleri ile Aydede isimli mizah dergisi bulunuyordu. Milli Mücadele'yi destekleyen basınla karşıt basın arasında yoğun eleştiri ve tartışmalar yaşanmıştır. Celal Nuri ve kardeşi Suphi Nuri'nin çıkardıkları İleri gazetesi, İttihatçılara ve İstanbul Hükümetine karşı sert bir dil kullanırken Milli Mücadele'nin İstanbul sözcülüğünü yapıyordu. Mustafa Kemal'in halka duyurulmasını istediği haberler İleri gazetesi aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. 1918 yılında Necmettin Bey, Falih Rıfki, Kâzım Şinasi ve Ali Naci'nin birlikte çıkardıkları Akşam gazetesinde Milli Mücadele'ye karşı olanların eleştirildiği yazılara yer verilmiştir. 1918 yılı Eylül ayında Yunus Nadi tarafından çıkarılan Yenigün gazetesi, Milli Mücadele'yi desteklediği ve İstanbul'un işgal günü askerlerin şehit edilmesini eleştirdiğinden 17 Mart 1919'da matbaası İngilizlerce basılmış ve gazete kapatılmıştır. Gazete, daha sonra Ankara'da Ağustos 1920 yılında tekrar basılmıştır. Yunus Nadi, gazetesinde Mütareke Dönemi'nin zararlı cereyanları ile savaşmıştır. Gazetenin başlığına Milli Mücadele süresince ulusun savaş azminin canlı tutulmasına hizmet etmek amacıyla "Yunanistan yıkılmalıdır" manşetini koymuştur. 22 Ekim 1917'de Ahmet Emin ve Mehmet Asım'ın yayınladığı Vakıf gazetesinde Ziya Gökalp, Halide Edip, Hüseyin Cahit, Ruşen Eşref gibi yazarların yazılarına yer verilmiştir. 1913 yılının Ocak ayından beri yayınına devam ettiren Tasvir-i Efkâr, Talha ve Velid Ebuzziya yönetiminde Milli Mücadele'yi destekleyen bir tutum sergilemiştir. Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'deki bir resmi ve biyografisi ilk kez bu gazetede yayınlanmış, hatta Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri okuyucuya zamanında ulaştırabilmek için Aydın cephesine bir de muhabir göndermiştir. Sayfalarında Yakup Kadri, Falih Rıfki gibi dönemin genç yazarlarının Milli Mücadele'yi destekleyen ve halkın sıkıntılına yer veren İkdam gazetesi de Ankara'ya ilk kez muhabir göndermiştir. Ahmet Mithat Efendi'ye ait Tercüman-ı Hakikat, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayınına devam ettirmiş ve Milli Mücadele'den yana tavır koymuştur (İnuğur, 2005).

Anadolu Hareketi yanlısı gazetelerin yanı sıra karşıt basından Refii Cevat tarafından 1909'da çıkarılan Alemdar gazetesi, İttihatçılara ve Milli Mücadele hareketini destekleyenlere karşı tavır almıştır. Milli Mücadele'den sonra 1922'de Alemdar gazetesinin yayınına son verilmiştir. Sahibi Refii Cevat 150'likler listesine dâhil edilmiş ve yurt dışına çıkarılmıştır. Milli Mücadele hareketine karşı en sert saldırıları Peyam ve Sabah gazetelerinin birleşmesi ile çıkan Peyam-ı Sabah gazetesinin başyazarı Ali Kemal yapmıştır. Kuva-yı Milliyecilere ateş püskürten, Mustafa Kemal aleyhinde devamlı surette makaleler yayınlayan Ali Kemal, Milli Mücadele'den

sonra İzmit'te linç edilmiştir. İngiliz Muhipleri Cemiyeti yönetiminde Sait Molla tarafından 1919'da İstanbul gazetesi çıkarılmıştır. Padişah Vahdettin, Sadrazam Damat Ferit ve bazı devlet adamlarının üyesi oldukları cemiyete göre, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlamanın yolu İngiltere'nin himayesine girmektir. İstanbul gazetesi de bu tür fikirlerin savunuculuğunu yapmıştır (İnuğur, 2005).

İstanbul dışında da basını Milli Mücadele'ye öncülük edenler, Milli Mücadele'yi destekleyenler ve Milli Mücadele'ye karşı olanlar şeklinde ayırmak mümkündür. İzmir'de Hukuk-u Beşer, Sivas'ta İrade-i Milliye, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye, önce İstanbul sonra Ankara'da Yenigün, Eskişehir'de Yeni Dünya, Afyon, Konya en son Ankara'da Öğüt Milli Mücadele'ye öncülük eden gazeteler arasında bulunmaktaydı (Girgin, 2009). Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler ise; Balıkesir'de Doğru Söz, İzmir'e Doğru ve Ses, Adana'da Adana ve Yeni Adana, Kastamonu'da Açıksöz, Konya'da Babalık ve Nasihat, Erzurum'da Albayrak ve Varlık, Amasya'da Emel, Hakikat ve Hadise, Edirne'de Ahali, Trakya ve Yeni Edirne, Trabzon'da İstikbal, Giresun'da Işık, Gedikkaya ve Yeni Giresun, Samsun'da Ahali, Antalya'da Anadolu, İzmir'de Sada-yı Hak ve Anadolu, Nazilli'de Aydın İli, Bursa'da Ertuğrul, Hüdavendigâr, Kardaş ve Arkadaş, Eskişehir'de Ahrar, Kayseri'de Adana'ya Doğru, Erciyes, Misak-ı Milli ve Kayseri, Ordu'da Güneş, Ses ve Ordu Bucak, Samsun'da Aksiseda ve Ahali, Artvin'de Yeşil Yuva, Elazığ'da Satvet-i Milliye, Maraş'ta Amal-i Milliye, Bolu'da Dertli ve Türkoğlu'dur (İnuğur, 2005). Trabzon'da Selamet, Balıkesir'de İrşad, Kastamonu'da Zafer, Adana'da Ferda, İzmir'de Köylü, Şark, Müsavat ve İslahat, Edirne'de Teemmin, Bandırma'da Adalet, Bursa'da Bursa ve Mücahhede de Milli Mücadele karşıtı gazetelerdir (Girgin, 2009).

Milli Mücadele'nin karşıt basında nasıl yankı bulduğuna birkaç örnek:

“Harekât-ı Milliye'nin takip eylediği safahat tamamen milleti millete kırdırmaktan ibaret...”² (Alemdar, 27 Eylül 1919).

“Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri! Ağla mı geldiniz? İttihad sürüsünden yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı? ... Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? Niye Koç Ankara'da kaldı? Âdeti uzaktan mı toslamaktır? Yine bir vuruşta kabineyi düşürmek niyetinde mi? ... Ecelinize ayağımızla mı geldiniz?...”³ (Alemdar, 2 Şubat 1920).

“Bereketi bol olsun, başımıza bir (milli) daha çıktı, geceler bir (milli) daha doğurdu. Millet anamız yine varlığını gösterdi. Ortaya bir (milli) yavru daha attı: (Milli Misak). Aman Allah'ım, telaffuzu ne güç, ne çirkin, ne gayri milli

² “Ne İstiyorlar” başlıklı yazı Refii Cevat tarafından yazılmıştır.

³ “Topuna Hoş Amedi” alt başlığında ilgili ifadeleri Refik Halit kullanmıştır.

*bir kelime...*⁴ (Alemdar, 2 Şubat 1920).

*“Kuva-yı Milliye kisvesine giren İttihad ve Terakki sergerdeleri... para, dolap, dalavere sayesinde aylardan, haftalardan beri yazdığımız vech ile hükümeti ele aldılar... mecnunane bir siyasete tevsil ederek bu devleti büsbütün batırmaya azmettiler...”*⁵ (Peyam, 4 Mart 1920).

*“Biz tekrar ediyoruz, bu milletin mukadderatı hariç ve dâhilde ne yaptıklarını bilmeyen bu muhteris ve müfteris başıbozukların elinden bir an evvel alınmazsa, bu devletin başına şimdiye kadar gördüklerinin zaruri bir akibeti olmak üzere en büyük musibet de gelebilir...”*⁶ (Peyam, 16 Nisan 1922).

Mustafa Kemal’in kontrolünde bulunan ve Milli Mücadele’den yana yayın yapan basından da birkaç örnek vermek gerekirse:

“Anadolu Harekât-ı Milliyesinin teşebbüsâtı ile hâsıl olan bugünkü vaziyet, memleketi kurtarmak için elimize geçirdiğimiz son fırsat...” (Tasvir-i Efkâr, 11 Ekim 1919).

*“Anadolu, Anadolulularındır, evvela bir ifade-i coğrafya, sonra bir ifade-i iktisadiye ve nihayette bir ifade-i milliye olan Anadolu ne İstanbul’un, ne de Avrupa’nındır. Anadolu kendisinin, yalnız üzerinde yaşayan insanlarındır...”*⁸ (Hâkimiyet-i Milliye, 7 Kasım 1920).

*“...Eğer bazı millet muhaliflerinin iddia ve tavsiye ettikleri gibi boynumuzu büküp düşmanlarımızın Anadolu içinde cirit oynamalarına müsaade etseydik, bugün ne Türk’ten eser kalacaktı ne de bir Türk vatanından kimse bahsedecekti...”*⁹ (Akşam, 8 Ağustos 1922).

“Paşa efendiler, Anadolu’daki harekât-ı milliye Heyet-i Vükelâ’nın yalan, yanlış istihbaratına istinaden zan ve tahmin ettikleri gibi beş on kişinin eser-i tahriki değildir. Umum memurin, asker ve ahali bu harekette mütehattir...” (İrade-i Milliye, 21 Eylül 1919).

*“Mukadderat-ı milliye sahib-i salahiyet ve vatanperver eller tarafından (tedvir) olunmaya başladı...”*¹⁰ (İzmir’e Doğru, 3 Mart 1920).

⁴ “Yeni Bir Yavru Daha” alt başlığı altında, ilgili ifadeleri yine Refik Halit kullanmıştır.

⁵ “Yine Kurban mı Gideceğiz” başlıklı yazı Ali Kemal tarafından yazılmıştır.

⁶ “Tarihin Tekerrürü” başlıklı yazı Ali Kemal tarafından yazılmıştır.

⁷ Yazı “Son Fırsat Son İmtihan” başlığını taşımaktadır.

⁸ Yazı “Anadolu” başlığını taşımaktadır.

⁹ “Bir Hakikatin Tezahürü” başlıklı yazı Necmeddin Sadak tarafından yazılmıştır.

¹⁰ “Mel’ünane Tertibat” başlıklı yazı Vasıf Bey tarafından yazılmıştır.

ATATÜRK DÖNEMİ BASIN (1923-1938)

Cumhuriyet Basınının Alt Yapısının Oluşturulması

Cumhuriyetin ilanına giden süreçte basının belli bir düzene sokulduğu ve bunun için yoğun çaba harcandığı görülür. Kurulması düşünölen devletin başlangıçta taşıyacağı hassas dengeler düşünölenerek taraf bir basının oluşturulması ve böylece dengeyi sağlamlaştırmak amaçlanmıştır. Bu yüzden Mustafa Kemal, bir yandan İstanbul'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin emniyet içerisinde dağıtımının gerçekteşmesi yolunda çaba harcarken, bir yandan da Anadolu'da Milli Mücadele'yi destekleyen basının oluşumu ve güç kazanması için çalışmıştır (Girgin, 2009).

Mustafa Kemal, Milli Mücadele davasını savunan basın ve basın mensuplarını çerçevesi çizilen amaca doğru, aynı slogan ve tezlerle yöneltecek mekanizmayı Ankara'ya yerleştikten sonra kurmuştur. Samsun'a geçip Anadolu'ya ayak bastıktan sonraki yedi aylık sürede haber ve gazete dağıtımı ağını ele geçirmekle işe başlamıştır. Mustafa Kemal, gazete çıkarmakla ve ajans kurmakla kendi haber kontrolünü sağlamak, İstanbul'un Anadolu'daki gelişmelerden hızla haber alabilmesinin en önemli araçlarından telgraf şebekesini kontrol altına alma çabası da vermiştir. Telgraf ağı, ülkenin çok değişik köşelerindeki komutan ve yöneticilerin, olaylar karşısında aynı duyarlılığı göstermeleri imkânı sağlıyordu (Koloğlu, 1993). Gazetelerin çıkarılması, ajans kurulması ile yetinilmemiş, diğer bir safhada bu gelişmeleri destekleyici nitelikte Mustafa Kemal, 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesini kurmuştur (İnuğur, 1992).

Anadolu Hareketi, kendi çizgisini savunacak bir mekanizmayı kurarken gerekli yasal düzenlemelere de gitmekteydi. Yayın organı çıkarabilmek için peşin izne gerek duyulması, Sivas Kongresi bildirisinde kabul edilen sansür koşullarına göre Milli Mücadele ile aynı görüşte olmayan organlara hayat hakkı tanınmaması, denetlemeden geçirilmeleri, İstanbul Hükümeti ve İngilizlerce kışkırtılan bölücülük oyunlarının engellenmesi vb. atılan adımlardır (Koloğlu, 1993).

Basın, Milli Mücadele'de milletin ortak sesi ve propaganda aracı olarak işlev görmüştür. Milli Mücadele'de zor şartlarda görev icra eden basın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluğu ile birlikte yeni bir inşa sürecine girmiştir (Ayhan, 2009).

Mustafa Kemal'in Basınla İlişkisi ve Basın Anlayışı

Mustafa Kemal, Milli Mücadele boyunca basına büyük önem vermiştir. Mustafa Kemal, basına toplum hayatını şekillendirme, toplumu yönlendirme rolünden dolayı fazlasıyla eğilme gereği duymuştur. Mustafa Kemal'in basınla ilişkisi öğrenicilik yıllarına kadar uzanmaktadır. Süreli yayınlarda adına ilk olarak 1896 yılında

Selanik Askeri Rüştiyesinin bir öğrencisi iken Selanik'te idealist öğretmenlerin çıkardığı Çocuklara Rehber dergisinde matematik bulmacalarına doğru cevaplar vermesinden dolayı dergiye yazılmasıyla rastlanmıştır. Öğrencilik yılları, sakıncalı sözcükler yüzünden gazetelerin kapatıldığı, bilgi kaynaklarına erişimin engellen- diği İstibdat Dönemi'ne denk gelmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da dönemin İstikbal gazetesine Erkan-ı Harp Kolağası rütbesiyle mektup gönderip, gazeteci ve gazetenin toplumdaki fonksiyonları üzerine düşüncelerini ortaya koy- muştur. Mektubunda basın toplum ilişkisi çerçevesinde basının toplumsal yapıda yerine getirmesi gerekenleri ve toplumda bir güç odağı haline gelmeye başlayan basının dikkat etmesi gerekenleri sıralamıştır. Mustafa Kemal'e göre; basın yaptığı her haber ve yazdığı her konuyu tetkik etmeli, kişisel görüş ve düşünceleri ger- çekmiş gibi yansıtmamalı, bunları istihbarat olarak aktarmamalıdır. Basın, milleti oluşturan fertler arasında ayrışmaya yol açmamalı, birlik ve beraberliği tesis et- meli, İstibdat Dönemi gibi kötü düşüncelerin insanların zihinlerinden atılmasına destek olmalı ki gazetenin izzeti artsın ve hizmeti faydalı olsun. Eski hükümetler dönemlerinde olduğu gibi yanlış bilgi aktarımından dolayı bazı ahlaklı ve hami- yetli kişiler kötü niyetli insanlarla karıştırılmamalıdır. Gazetenin ahlaka yücelik kazandıracak, hislere temizlik getirecek ve maneviyatı güçlendirecek makaleler yayınlaması gerektiği öneri ve uyarılarında bulunmuştur (Ayhan, 2009).

İttihat ve Terakki iktidarında, basında Mustafa Kemal'in herhangi bir resmi yazısı çıkmadığı gibi kendisine yönelik herhangi bir metin de yer almamıştır. İkti- darını I. Dünya Savaşı sırasında iyice pekiştiren İttihat ve Terakki yönetimi kendi dışında gelişebilecek toplumsal hareketlere izin vermemiş, lider olabilecek kişile- rin de toplum nazarından geri tutulması için basın organlarına sansür uygulamış- tır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık- lara rağmen resminin gazetelerde çıkması özellikle yasaklanmıştır (Ayhan, 2009).

Mustafa Kemal'in basınla ilişkisinin kaçınılmaz olarak kurulduğu zaman dili- mi I. Dünya Savaşı sonrası oluşan Mütareke Dönemi'dir. Mütareke Dönemi'nde gazetecilikle ilişkisi gazete çıkarma, yayınlanan diğer gazetelerle kamuoyu oluş- turma, hakkında yayınlanan haber ve yorumlara cevap verme şeklindeydi. Mü- tareke Dönemi'ni takip eden Milli Mücadele Dönemi'nde basınla temasının yo- ğunlaştığı görülür. Siyasi faaliyetlere temel oluşturan kongrelerde, gazetelerle ilgili alınan kararlar ve kararların ivedilikle uygulanmaya konulması siyasi örgütlenme ve basın arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal, Milli Mücadele Dönemi gazete sütunlarında sıklıkla yer almıştır (Ayhan, 2009).

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra büyük hizmetleri dokunan destekleyici basının daha da güçlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Ankara Hükû-

meti, bu dönemde İstanbul basınının Anadolu üzerindeki gücünü kontrol etmek ve olumsuz etkilerini engellemek için zaman zaman sansür kurallarını işletmiştir (Ayhan, 2009). Lozan Antlaşması sürecinde Mustafa Kemal, İstanbul basını ile uzlaşabilmek amacıyla 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, İsmail Müştak, Falih Rıfki, Velit Ebüzziya, Halide Edip, Celal Nuri, Yakup Kadri, Adnan Adıvar, Hakkı Tarık gibi belli başlı yazarlarla toplantı gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal: *“Dış politikanın dayanağı güçlü bir iç politikadır. Devrimin (İnkılâbın) yasaları mevcut yasaların üstündedir... Halkı kendi haline bırakırsak bir adım ileri atamayız... Bu devletin halife ile alaka ve ilgisi yoktur... Ülkenin sadece bir yerinde değil, aydınların gideceğı beş on yerinde birden ilim, nur, irfan merkezi yapmalıyız...”* diyordu (Koloğlu, 1993). Muhtelif konularda fikirlerini dile getiren Mustafa Kemal, İstanbul basınının eleştirileri karşısında yakınarak, *“Siz yalnız tenkit ediyorsunuz; fakat yapılacak program hakkında bir şey söylemiyorsunuz.”* demiştir. Mustafa Kemal, ihtiyaç duydukça basın toplantıları tertiplemeye devam etmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra bu kez İzmir'de yine İstanbul basını ile diyalog kurmak amacıyla yazar ve gazetecileri toplantıya çağırarak, kendilerinden yeni rejimin siyasal savaşını devam ettiğinden Ankara ile uyum içerisinde hareket etmelerini istemiştir. Ancak yine de Ankara-İstanbul sürtüşmesi devam etmiştir (Girgin, 2009).

8 Şubat 1924'te İzmir gazetecileriyle gerçekleşen görüşmesinde, basından ve basın mensuplarından Cumhuriyet yönetimi etrafında kenetlenmelerini isteyen Mustafa Kemal'in basınla ilişkisi ölümüne kadar sürmüş ve pek çok kez basın anlayışına yönelik düşüncelerini dile getirmiştir. 1929 yılında da Mustafa Kemal: *“Basın özgürlüğü ve toplumsal özgürlükler olmadan ve konuya ait işler hakkında geniş eleştiri alanı bırakılmadan, kamuoyu görevini yapamaz. Kamuoyu özgür eleştiri ve tartışma alanıdır. Bu alan hep açık olmalı ve değışik fikirlerle desteklenmelidir.”* ifadesinde bulunmuştur (Topuz, 2012).

Gelişmeler veya Dönemin Politikaları Karşısında Basın

Basının geleceğini belirleyen ana etmen faaliyet gösterdikleri dönemde sergilemiş oldukları duruştur. Yönetimi elinde bulunduranların almış oldukları kararlara verdikleri tepkiler, yönetime muhalif olan parti, grup veya kişileri destekleyici girişimleri basının sert yaptırımlara maruz kalmasına neden olabilmıştır. 1923 – 1950 sürecinde gerçekleştirilen kimi atılımlar, yaşanan bazı gelişmeler karşısında muhalif davranan basının, çoğu kez kapatılmak suretiyle veya yazarlarının cezalandırılmaları yoluyla muamele gördüğü söylenebilir.

Cumhuriyetin İlanı ve Basın

Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrimlerin başında hiç şüphesiz Cumhuriyetin ilanı gelmektedir. Saltanatın kaldırılmasıyla devlet şekli konusunda oluşan boşluk yuzunden hukuemet şeklinin ne olacağı zaman zaman tartişmaya yol açmıştı. Hukuemet şeklinin belirlenmesi için Lozan Antlaşması'nın imzalanması beklenmiştir. Bazı kişiler ve ozellikle basın saltanatın kaldırılıp hilafetin devam etmesi uzerine hilafete siyasi bir hava kazandırma çabası vermiş bu da hukuemet şeklinin belirlenmesini zorunlu kılmıştır (Özkaya, 1993).

Fethi Okyar Hukuemetinin istifasının yol açtığı kabine bunalımı, hukuemet şeklinin ne olacağı mevzusu basında yoğun bir şekilde yer almaktaydı. Diğer taraftan Ankarada bunalımdan bir rejim çıkarıp Meclisin açılmasından itibaren zaten geçilmiş olan yonetimin adının konulması için hazırlıklar yapılyordu. Mustafa Kemal, Ankaraya gelen Neue Freie Presse ismini taşıyan Avusturya gazetesi muhabirine Cumhuriyetin ilanı fikrini bir gece once açıklamış ve arkadaşlarına da duyurmuştur. Mazhar Müfit Kansu'ya "Erzurum'dan beri ağzından ıkarmadığın Cumhuriyetin işte zamanı geldi, yarın istediğin kadar Cumhuriyet diye alenen bahsedebilirsin." diyerek beklenen buyuk anın geldiğini ifade etmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda gereken değişikliklerin yapılmasıyla Cumhuriyetin ilanı için hazırlıklar tamamlanmıştır (Baran, 1999).

Cumhuriyetin ilanı öncesi tartişmalar ve yankılar ilanla birlikte devam etmiştir. Dönemin bazı gazetelerinde Cumhuriyetin ilanına dair řu ifadelere yer verilmiştir:

*"Dün Meclis Cumhuriyeti ilan etmiş ve hukuemet teşkili bahsinde dahi bu tarzın icaplarını kabul ve tespit eylemiştir."*¹¹ (Anadolu'da Yeni Gün, 30 Ekim 1923).

*"Türkiye Devleti'nin şekl-i hukuemeti 'Cumhuriyet' oldu... Dün gece Ankarada yuz bir pare top atılarak Türkiye Cumhuriyeti ilan olundu."*¹² (Tanin, 30 Ekim 1923).

"Buyuk Millet Meclisi 158 rey ile Cumhuriyeti ilan ve reis-i cumhuru intihap eyledi." (Tasvir-i Efkâr, 31 Ekim 1923).

"Dün gece Ankarada yuz bir pare top endahtı suretiyle Cumhuriyet tes'id edilmiştir." (Vatan, 30 Ekim 1923: 1).

"Yeni Türkiye Devleti'nin şekl-i hukuemeti Cumhuriyettir. Meclis dün muttefikan şekl-i hukuemetimizi Cumhuriyet olarak kabul etmiş ve alkışlar arasında Gazi Mustafa Kemal Paşayı birinci reis-i cumhur intihap eylemiştir." (İkdam, 30 Ekim 1923).

¹¹ Yazı, "Türkiye Cumhuriyeti" başlığını taşımaktadır.

¹² Yazı, "Türkiye Devleti'nin şekl-i Hukuemeti 'Cumhuriyet' oldu" başlığını taşımaktadır.

Cumhuriyetin ilanına genel olarak basının bakışı olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategoride ele alınabilir. Aslında Cumhuriyetin ilanı bütün ÷lkede coşku ile kutlanmış, Cumhuriyetin ilanına Tevhid-i Efkâr haricindeki gazeteler tarafından ilk etapta bir eleştiri yöneltilmemiştir. Tasvir-i Efkâr'ın başlattığı muhalefete 31 Ekimden sonra Tanin ve Vatan gibi diğer gazeteler de dâhil olmuştur. Muhalif seslerin çıkması ile birlikte dikkatler İstanbul basınına yönelmiştir. İstanbul'da başlayan muhalefete taşradan da katılımlar olmuştur. Trabzon'da yayın yapan İstikbal gazetesi bunlardan biridir (Ayhan, 2009).

Rauf Bey, Cumhuriyetin ilanının oldubitti şeklinde sunulmasının doğru olmadığı düşüncesinden hareketle *“Bir günde şekl-i Cumhuriyetin takrîr ettirilerek ilanı halkça gayr-ı mesul zevat tarafından tertip edilen bir şeklin emr-i vaki halinde ihdas edildiği fikrini ve endişesini hâsıl etti. Bu endişe pek tabii gör÷lmelidir.”*¹³ demektedir (Vatan, 1 Kasım 1923; Tanin, 2 Kasım 1923). Diğer taraftan Mustafa Kemal Nutuk'ta meseleyi cumhuriyet kelimesi üzerinden değerlendirmenin doğru olmadığı söylemini *“Cumhuriyetten dahi bahs etmek istemiyor”* şeklinde ele alarak Rauf Bey'i eleştirmektedir (Nutuk, 1969). Hüseyin Cahit de; *“Hükûmetimizin şekli Cumhuriyet oldu. Pek güzel oldu ve iyi oldu. Fakat bunu yapmak tarzı o kadar acilane o kadar gayrime'nûs idi ki Cumhuriyetin en samimi taraftarlarında bile bir ürkeklik husule getirdi. ... Bütün bunlar gösteriyor ki iyi bir şey yapmak için fena bir yol tutulmuştur ve bu 'usul' hatası zihinlerin sükûnet dairesinde çalışmasına en muhtaç olduğumuz bir devrede zihinleri karıştırmaktan geri kalmamıştır.”*¹⁴ söyleminde bulunarak Cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiğini ve usul hatası yapıldığını belirtmiştir (Tanin, 2 Kasım 1923). Cumhuriyetin ilanına gösterilen tepkiler bir bakıma hilafetin gelecekteki durumu için duyulan endişeden kaynaklanıyordu (Zürcher, 2010).

Halifeliğin Kaldırılması ve Basın

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuracak olan kadro ile halifeliğin kaldırılması, halifeliğe destek veren basın arasında ilişki kurmak mümkündür. Cumhuriyetin ilanı hem saltanat yanlılarını rahatsız etmiş hem de genel olarak hilafetin kaderi, hilafetin konumunun ne olacağı sorununu gündeme getirmiştir (Koloğlu, 1993). Halifeliği savunanlar hatırı sayılır düzeydeydi. Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya ve Eşref Edip halifeliği savunanların başında geliyordu. Meşrutiyet ve hilafet yanlısı olan Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı olmasından sonra hilafete cephe alındığı görüşündeydi (Topuz, 2012).

¹³ Yazı, *“Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Beyle Mühim Bir Mülakat”* başlığını taşımaktadır.

¹⁴ Yazı, Hüseyin Cahit'in *“Siyasiyat”* başlıklı köşesinde yer almaktadır.

Rauf Bey'in Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğın kaldırılma çabalarına olumsuz yaklaşımı gazetecilere cesaret vermekteydi. Cumhuriyet rejimine ısınamayan Rauf Bey'in ayrıca Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmesi büyük tepki doğurmuştur. İsmet Paşa, halifelik makamının Milli Mücadele'deki ihanetini vurgulamış ve: "Halifeyi ziyaret hilafet sorunudur. Tarihin herhangi bir döneminde bir halife, zihninde bu memleketin geleceğine karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı mutlaka koparacağız." demiştir. Ahmet Emin de Vatan gazetesinde Rauf Bey'i savunan bir politika takip ediyordu (Topuz, 2012). Gazetecilerin yaklaşımı ve yayınları Ankara Hükümetinin işe bir istiklal mahkemesi kurarak müdahale etmesi sonucunu doğurdu. Böylece basının, devrim nitelikli oluşumları engelleme girişimlerine karşı hoşgörölü olunmayacağı gösterilmek isteniyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nde basına karşı ilk istiklal mahkemesi uygulamasının gerekçesi şöyledir: "Son zamanlarda bazı tahriklerin, yine eskisi gibi fesat yaratmağa başladığı anlaşıldığından, Cumhuriyetimizi her ne pahasına olursa olsun muhakkak muvaffak etmeğe azmeden Türkiye Büyük Millet Meclisi, mevcut hususi kanuna istinaden ve bu gibi teşebbüsleri imha etmek maksadıyla mahkememizi teşkil edip gönderdi." (Koloğlu, 1993).

Mahkemenin çalışmaya başlamasından kısa bir süre sonra İngiliz ajanı olarak bilinen, üstelik mezhepleri gereği Sünni hilafet ile hiçbir ilişkileri bulunmayan Ağa Han ile Emir Ali ismindeki Hint Müslümanların hilafeti savunan mektuplarının kopyalarının Tanin, İkdam, Tevhid-i Efkâr gibi gazetelerde yayınlanması gerçek amacın Türkiye'nin içini karıştırmak olduğu kanısını güçlendirdi (Koloğlu, 1993). Mektupta; "Sünni Mezhebinde hilafet, ehl-i İslam'ı cesim bir cemaat halinde yekdiğerine bağlayan bir rabitadır... Biz Türkiye'nin hakiki dostları sıfatıyla Büyük Millet Meclisi'nden ve Türkiye'nin büyük münevver rical ve rüesasından hürmetle talep ederiz ki makam-ı hilafet ümem-i İslamiyeye itimat ve hürmet telkin edecek esaslar dairesinde İslamiyet'in manevi ve dini tesanüdünü muhafazaya hadim bir hale konulsun. Bundan Türk Devleti'nin kuvvet ve şerefi dahi tezayüd edecektir."¹⁵ (İkdam, 5 Aralık 1923). İstiklal mahkemesi, duruma el koyarak şiddetli bir muhalif olarak tanınan Lütfi Fikri'yi beş yıla mahkûm etti, buna karşılık mektubu yayınlamaktan tutuklanan Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet ve Velid Ebuzziya ise beraat ettirildi (Koloğlu, 1993).

Halifeliğın kaldırılmasına hükümet yanlısı gazeteler, ilerlemenin ve cumhuriyet olgusunun tamamlanmasında son noktanın bulunduğu yönünde destekleyici düşüncelere yer verirken, muhalefet basının da bunu benimsediği görüldü. Kararın basında herhangi bir olumsuz tepki ile karşılaşmamasında, İstanbul İstiklal

¹⁵ Yazı, "Gazi Reis-i Cumhuriyetimize Gönderilen Bir Mektup" başlığını taşımaktadır.

Mahkemesi'nin basına vermiş olduğu gözdağı, yeni istiklal mahkemelerinin kularak idam kararlarının TBMM'den geçmeden uygulanıp olağanüstü yetkilerle sahip olacağı yönünde basında çıkmaya başlayan haberler, Mustafa Kemal'in İzmir basın toplantısında gazetecilerle uzlaşma yoluna gitmek suretiyle sağladığı geçici barış etkili olmuştur (Koloğlu, 1993; Türker, 2000).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kurulması ve Basın

23 Ekim 1923'te İçişleri Bakanlığı'na başvuru dilekçesinin verilmesi ile resmen kurulan Halk Fırkası Türkiye'nin ilk partisi olarak bilinmektedir. Mustafa Kemal'in parti başkanı kimliği partiye ayrı bir güç katmıştır. Mustafa Kemal, daha Milli Mücadele'nin fikri hazırlık aşamasında muhtelif platformlarda kurulacak devletin Cumhuriyet rejimine ve onun uygulanışını ifade eden demokrasiye dayanacağını belirtmiştir. En çok arzuladığı şey olmasına rağmen rejime karşı herhangi bir zararlı girişimde demokrasiyi çok partili hayat bağlamında askıya almaktan çekinmemiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bunun en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Alternatif bir partinin kurulmasında mevcut Halk Fırkasının uygulamalarından duyulan rahatsızlığın önemli bir etkisi olmuştur. Mustafa Kemal'in kurduğu Halk Fırkası, muhalefetin olmadığı bir sistem içinde tek başına iktidardaydı. Öyle ki devlet ile parti arasında ayırım yapma imkânından söz edilemezdi. Çünkü Halk Fırkası, devlet kurumlarının yönetimini üstlenmiş, parti il başkanları aynı zamanda ilin valileri, devlet memurlarının hemen hepsi fırka üyesiydi (Ekinci, 1997).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna giden süreçte bazı dönüm noktalarından bahsedilebilir. Parti kurucuları kendi hatıralarında bu hususa temas etmişlerdir. Kazım Karabekir 1923 Nisan seçimlerinin hazırlık aşamasında: *"Gazi, 'ben muhalif istemiyorum' diyerek, kendisine kavlen ve tahriren en çok sadakat gösterenleri ve Birinci Meclis'te fiiliyatıyla bu emniyeti kazananları ve hemen bütün karargâhının mensuplarını namzet gösteriyordu. Ben de böyle emre uyan bir Meclisle, dünyaya hâkim İtilaf devletlerinin emniyetini kazanamayacağımızı ve dâhilde de hürriyet meşhumunu kaldıracağımızı ve belki daha şiddetli bir muhalefete yol açılacağını söyleyerek [seçim komitesinden ayrıldım]."* diyerek yol ayrımının ilk sinyalinin vermiştir (Karabekir, 1969). Partinin bir diğer kurucusu Rauf Bey de belirttiğiği üzere Cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiği düşüncesinde idi (Vatan, 1 Kasım 1923). Fikirlerinin sorulmayışını, Mecliste olmadıkları -Kazım Karabekir Trabzon'da, Ali Fuat Paşa Konya'da, Dr. Adnan Bey, Refet Paşa ve Rauf Orbay İstanbul'da- bir zamanda olayın oldubittiye getirilmesini hazmedememişlerdir (Kurtcephe & Beden, 2006).

3 Mart 1924 yılında halifeliğin kaldırılması Halk Fırkası içindeki ayrılıkları artırmıştır. Hintli Müslüman önderlerden Ağa Han ile Emir Han'ın halifeliğin kaldırılmamasına ilişkin mektuba basında yer verilmesi iç işlerine müdahale olarak algılanmış, İstanbul basını temsilcileri vatan haini olarak görölmüştür. Hatta basın mensuplarının yargılanmaları için 8 Aralık 1923'te İstanbul İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Mahkeme kurulurken çekimser oy kullanan 22 kişi arasında kurulacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin bulunması, Rauf Bey ve Refet Paşa'nın halifeye bağlılıklarını açıklamaları karşıt fikirde olanların rahatsızlıklarına işarettir (Kurtcephe & Beden, 2006).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının oluşumundaki diğer aşama 19 Aralık 1923'te 385 Sayılı Kanun olarak çıkartılan ordu mensuplarının siyasetten çekilmelerine dair karardır. Kanun, Meclis bünyesindeki asker-milletvekili olanlara ordu ve milletvekilliğinden birini tercih etme zorunluluğunu getirmektedir. Kanunla ayrıca muhalif grubun başta gelen üyelerinin Meclisteki etkinliklerine son verilmesi amaçlanıyordu (Kurtcephe & Beden, 2006). Kazım Karabekir ile Ali Fuat Paşa'nın ordudan ayrılarak siyaseti tercih etmeleri yeni bir oluşum işaretini verirken artık ordu da Mustafa Kemal'in egemenliğine girmiştir. Yeni oluşumda son etken 1924 Anayasası olmuştur. Anayasa cumhurbaşkanını geniş yetkilerle donatmıştır. Muhalefete göre cumhurbaşkanına verilen yetkiler, siyasal ve toplumsal süreci etkilediği gibi denetleme gücünü de tek elde toplamaktadır. Dolayısıyla muhalefetlerini iyice artıracaklardır. Parti kurmaya doğru bir hal alan bütün bu süreçten rahatsızlık duyan Mustafa Kemal, yaşanan gelişmeleri "*Paşalar Komplosu*" olarak değerlendirmiş hatta paşaları hain olarak nitelendirmiştir (Aksın, 1998).

17 Kasım 1924'te parti resmen kuruluncaya kadar gazeteler arasında tartişmalar yaşanmış, iktidar ve muhalefet basın üzerinden birbirlerine yüklenmişlerdir (Ayhan, 2009). Siyasi muhalefetin en büyük destekçisi konumundaki gazetelerden Son Telgraf, yeni kurulacak partinin adının büyük bir olasılıkla Cezri Cumhuriyet olacağını açıklarken çok geçmeden partinin adının Terakkiperver Cumhuriyet olarak kesinleştiğini yazıyordu (Türker, 2000). İstihlâs Fırkası, Millet Fırkası kurulacak partiye dair gazetelerde geçen diğer adlardır (Zürcher, 2010).

Mecliste Halk Fırkasının karşısında güçlü bir kadro ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ortaya çıkışı muhalefet ve basının cesaretini artırmıştır (Koloğlu, 1993). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını aralarında Vatan, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf ve İstiklal gazetesinin de olduğu İstanbul basınının büyük bir bölümü desteklemiştir. Cumhuriyet Halk Fırkasını destekleyen gazeteler ise resmi yayın organı Hâkimiyet-i Milliye ile Cumhuriyet ve Akşam idi. Tanin gazetesinin tutumu ise net değildi (http://tr.wikipedia.org/wiki/Terakkiperver_Cumhuriyet_F%C4%B1rkas%C4%B1, erişim: 10.07.2021).

İstanbul basınının gelişmeler karşısında yeni devletin kurucu kadrolarına karşı sık sık eleştirilerde bulunmaları Ankara'da rahatsızlığa yol açıyordu (Kabacalı, 2000). Bu arada Doğu Anadolu'da ortaya çıkan Şeyh Sait İşyani eylemlere karşı hükümeti daha katı davranmaya zorladı. 4 Mart 1925'te TBMM'de kabul edilen ve çok partili rejim denemesine son verilmesini sağlayan Takrir-i Sükûn Kanunu hükümete olağanüstü yetkiler tanımaktaydı (Koloğlu, 1993). Kanun'da: "*İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bâis bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbûsat ve neşriyatı hükümet, reis-i cumhurun tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir.*" deniliyordu (Resmi Gazete, 4 Mart 1925).

1923 yılı sonlarından itibaren basına yönelik devam eden tartişmaların artık sonuna gelinmişti. Siyasi muhalefetten önce muhalif basının üzerine giden hükümet, basının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına verdiği desteği sonlandırmak niyetinde olduğundan 6 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. maddesine dayanarak İstanbul'da çıkan İslamcı Tevhid-i Efkâr gazetesi ve Sebil-ür-Reşad dergisinin yanı sıra Son Telgraf, İstiklal ve sosyalist hüviyette ve haftalık yayınlanan Orak Çekiç gazetesi ile Aydınlık dergisini süresiz olarak kapatmıştır. Aynı gerekçelerle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına yakınlığı ile bilinen ve Adana'da yayınlanan Sayha, Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazeteleri de hükümet tarafından kapatılmıştır (Türker, 2000).

Hüseyin Cahit, kapatmaların gerçekteştiği gün protesto amaçlı Tanin'de Siyaset isimli köşesinde artık siyasi yazılar yazmayıp, hatıra, ilmi makale ve hikâyelere yer vereceğini açıklıyordu. Diğer taraftan Yakup Kadri de Cumhuriyet kurumlarına karşı İstanbul basınının cephe aldığını belirtmiştir. Yakup Kadri'ye göre basın Şeyh Sait İşyanından sorumlu idi ve bu nedenle bazı yayın organlarının kapatılması doğaldı (Türker, 2000).

Basına gözdağı, birtakım yayın organlarının hükümet tarafından kapatılması ile kalmamış, kimi gazeteciler de tutuklanarak istiklal mahkemelerinde yargılanmışlardır. Şeyh Sait davasına bakan Şark İstiklal Mahkemesi, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttıkları gerekçesiyle aralarında Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemali, Fevzi Lütü, Ahmet Emin'in de olduğu birçok gazeteciyi yargılamıştır (Tunçay, 1999). Hüseyin Cahit, Zekeriya Sertel ve Cevat Őakir gibi gazeteciler de Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış; ancak gazetecilerin büyük kısmı suçsuz bulunup beraat ederken bir kısmı da sürgüne gönderildi. Böylece Takrir-i Sükûn Kanunu'nun gölgesi altında devrimlere eleştiri yöneltilmediği, rejimin iyice yerleştiği bir aşamaya gelinmiş oldu. Kapanan ya da kapatılan gazetelerin yerini Halk Fırkasına yakın Milliyet, Son Saat gibi gazeteler aldı (Koloğlu, 1993). Çok

partili düzene geçildiği 1945 yılı sonunda basın, Tek Parti anlayışının sıkı denetimi altında kalmış, dini yayınlar yasaklanmış, sola da Kemalist çizgiden sapmamak koşuluyla ses çıkarılmamıştır (Koloğlu, 2006).

Harf Devrimi ve Basın

Türkiye Cumhuriyeti'nde gelişmeleri etkileme özelliği ile kendi seyrini belirleyen basının etkilendiği önemli süreçlerden biri 1928 tarihli Harf veya Yazı Devrimi'dir. Okuryazar oranının yüzde beşe ancak ulaştığı ülkede Arap harflerini bırakıp Latin harflerine geçiş tartışılmış ve uygulamaya konulmuştur. Mustafa Kemal, bizzat idare ettiği girişimin bir an önce başarıya ulaşmasını istiyordu (Koloğlu, 1993).

Basın ve yayın organları açısından sorun farklıydı. Sorunlardan biri yazı dizen ve sayfa bağlayan kadroların hızlı bir şekilde yeni harfleri öğrenmeleri gerekliliğiydi. Diğer bir sorun mevcut basımevlerinin Arap harfi kasalarını boşaltıp Latin harfleri almaları gereğiydi. Bu doğrultuda mürettepler ve diğer teknisyenler için kurslar açıldı (Koloğlu, 1993). Sonuçta basın dört ay içinde bu büyük değişime ayak uydurdu. Devrim toplumunda fazla yankı yaratmamış, ancak basının tirajlarında büyük düşüşe neden oldu (Koloğlu, 2006). Kararın üzerinden altı ay geçtiğinde düşüş gazetelerde ortalama yüzde elli, buna karşılık dergi ve kitaplarda yüzde yüze vardı. Harf Devriminin basında yol açtığı etki hükümeti basına maddi yardım yapmaya sevk etmiştir. Halk okulları ve diğer eğitim kurumları yoluyla Latin harflerini bilenler artınca sorunun aşılabilceği görüldü. Yine de Harf Devrimi, basın ve yayın hayatını iktidara mali yönden bağımlı kıldığından 1925'ten itibaren Tek Parti sistemine giren ülkede tam bir fikir kontrolünü de beraberinde getirmiştir (Koloğlu, 1993).

Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Basın

Cumhuriyet Dönemi'nde çok partili hayat sürecinin ikinci aşamasını Serbest Cumhuriyet Fırkası oluşturmuştur. 12 Ağustos 1930 yılında Mustafa Kemal'in isteği ile kurulan partinin genel başkanlığını Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar, genel sekreterliğini de Nuri Conker yapmıştır. Her ne kadar bir denetim mekanizması işlevine sahip olması ve bu yönde muhalefet yapması düşünülerek parti kurulması yoluna gidilmişse de partinin kuruluşunun başta basın olmak üzere toplumda iktidar partisinin beklemediği bir ilgiyi üzerine çekmesi giderek hoşnutsuzluğa neden olmuştur. 1929'da başlayan Dünya Ekonomik Krizinin etkilerini hisseden ve kendi imkânlarıyla çözüm arayan Türkiye, giderek devletçi politikalara yaklaşıyordu. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise liberal ekonomi politikalarından yanaydı. Uzun süren savaşlardan sonra ülkenin sağlıklı temeller üzerine oturması zaman alacaktı; ancak toplum sonuçların kendisine çabuk yansımalarını istiyordu. Böylesi bir ortamda Serbest Cumhuriyet Fırkası büyük bir ilgi gördü (Koloğlu, 1993).

Serbest Cumhuriyet Fırkası ile tekrar muhalif bir basın ortaya çıkmıştır. Fırka, bağımlı bir hareket olsa da basın için aynı şeyi söylemek zordur. Çok geçmeden çıkarılan kanun, gazete kapatmalarının devam ettiğini göstermektedir (Ayhan, 2009). Bu dönemde iktidara muhalefet eden basın organları arasında Arif Oruun sahip olduğu Yarın, Ahmet Kadri yönetimindeki Yılmaz, Zekeriya Sertel tarafından yönlendirilen Son Posta başta gelmektedir (Güz, 1993). Ayrıca Hizmet, Halkın Sesi, Yeni Asır gibi gazeteler muhalefeti temsil etmiştir (Ayhan, 2009).

Muhalif basının iktidarı yönelik eleştirileri iktidar yanlısı basın tarafından hoş karşılanmadı. İktidar yanlısı basın tarafından, muhalif basının basın hürriyetini suistimal ettiği ileri sürüldü. Özellikle Yılmaz gazetesinin yayın politikası iktidar yanlısı basının tepkisini çekmiştir. Bir makalesinde Yılmaz'ın yazılarına değinen Falih Rıfki, gazetenin tahrik kaçakçılığı yaptığını, gazete tirajını bu vesileyle artırmayı amaçladığını, Türk köylüsünü yanlış yönlendirdiğini, aç olanların köylüler değil, Serbest Cumhuriyet Fırkası kargaşalığında humma hastalığına uğrayan politika oyuncularını olduklarını söylemiştir (Güz, 1993).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasında basının etkisi yadsınamaz. Özellikle Anadolu gazetesinde yer alan ve Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları için kullanılan para için tutulmuş sarhoşlar ifadesi, İzmir valisi ve Cumhuriyet Halk Partili yöneticilerin Serbest Cumhuriyet Partisi konuşma ve toplantılarını sekteye uğratma çabaları dikkat çekicidir. Anadolu gazetesinin ve Cumhuriyet Halk Partisinin binalarının taşlanması, buna karşılık güvenlik güçlerinin halk üzerine açtığı ateşte bir öğrencinin vurulmasının yol açtığı gergin havadan dolayı durumu tehlikeli gören halk partililer ve Mustafa Kemal'de oluşan tedirginlik partinin sonunu getirmiştir (Ayhan, 2009). Dört ay sürebilen Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ülkede anarşiye yakın bir huzursuzluk yarattığı için kendi liderleri tarafından feshedildi. Böylece yönetim yine Cumhuriyet Halk Fırkasının kontrolüne girdi. Selim Ragıp Emeç, Zekeriya Sertel gibi birçok gazeteci hapse girdiği gibi birçok gazete de kapatıldı (Koloğlu, 1993).

Menemen Olayı ve Basın

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, basın ve şeyh Sait İsyanı arasında kurulan ilişki, Serbest Cumhuriyet Fırkası – her ne kadar kapanmış olsa da – basın, Menemen Olayı arasında da kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının üzerinden çok geçmeden meydana gelen Menemen Olayı'ndan dolayı hükümet yanlısı basın, Serbest Cumhuriyet Fırkasını ve muhalif basını sorumlu tutmaya çalıştı. Yunus Nadi'nin deyimiyile hadisenin tohumları Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafından atılmıştır. Ona göre; *“Mağuşuş fikirli, aslı nesli bozuk birkaç hergelenin*

matbuat hürriyeti adına yayın yapması bu neticeyi doğurmuş, Şeyh Sait İsyanından önce de basın hürriyeti suistimal edilerek benzer bir olay yaşanmıştı” (Güz, 1993).

Menemen’de Derviş Mehmet ve arkadaşlarının dini bir ayaklanışla harekete geçmeleri ve yedek subay Kubilay’ı öldürmeleri düşüncesini devrimleri yerleştirmeye yöneltmiş olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarında endişe yarattı. Bir yandan siyasi önlemler alınırken, diğer yandan bu işte basının oynadığı rol el alındı. Tek Parti hâkimiyeti ve devletçi ilkelerin topluma yerleştirildiği bir dönemde bundan sapan görüşlere karşı önlemler alınması TBMM’de tartışıldı (Koloğlu, 1993).

1931 Matbuat Kanunu ve Basına Yansıması

İktidar yanlısı basın ve muhalif basın arasındaki çekişmeler, İzmir olayları, 1930 Belediye Seçimleri ile Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası rekabetinin karşılıklı suçlamalara dönüşmesi, Menemen Olayı ve benzeri gelişmeler basının alması gereken kesin konumu belirlemeye dönük adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. 5 Temmuz 1931’de mebuslardan Fazıl Ahmet, Ahmet Süreyya ve Ahmet İhsan TBMM Başkanlığına verdikleri önergede; bazı gazetelerin takip ettikleri yolun, yurttaşların ve yurdun siyasal kavrayış ve uygar vicdanı üzerinde açık bir düşünce haydutluğu yaparak masum ruhları temizleyecek bir hal almaya başladığını, hükümetin bu felaketli akım karşısında ne düşündüklerini merak ettiklerini belirtmişlerdir (Mazıcı, 1996).

TBMM’de Giresun Mebusu Hakkı Tarık’ın aleyhte oy kullandığı ve 67 maddesi kapsayan teklif, 25 Temmuz 1931’de Matbuat Kanunu olarak görüşülmüş ve aynı gün kabul edilmiştir. Memleketin genel siyasetine zarar verici yayından dolayı Bakanlar Kuruluna gazete kapatma yetkisi verilmesi konusunda tartışma çıkması üzerine İsmet Paşa, ülkenin genel siyasetine zararlı konuların rejimi yıkmaya ve TBMM’nin itibarını zedelemeye yönelik vb. konular olduğunu söyledi (Güz, 1993).

Matbuat Kanunu’nun gazetelere değişik şekillerde yansıdığı görülmektedir. Son Posta, ertesi gün gazetelerde önemli değişikliklerin yaşanacağını belirtirken, Yarın’da Arif Oruç, kanunu memnuniyetle karşıladığını söyledi ve şahsi şereflerin korunmasını uygun buldu. Basın teklifinin kabulü sırasında basın hürriyetini savunanlar olmadığı gibi, oylamada da Hakkı Tarık dışında red oyu verenin çıkması, ülkede muhalif bir parti bulunmadığı ve Mecliste bir muhalefet hareketinin olmadığı zaman basın ve basın hürriyetinin savunulmasının ne şartta görülebileceğini göstermiştir (Güz, 1993).

Kanundan sonra ilk kapatılan gazete ve dergiler komşu ve dost hükümetler aleyhinde yayın yapan Yeni Kafkas, Otlu Yurt, Bildiriş ve Azeri Türk’tür. Ağustos ayında muhalif basın Yarın, Yılmaz, Son Posta ile birlikte Sertel’in basın hayatın-

dan çekilmesi ile tamamen tasfiye edilmiştir. Muhalif basının ortadan kalkmasını sağlayan Matbuat Kanunu, aynı zamanda iktidar yanlısı basının da dikkatli yayın yapmasına neden olmuştur. Kanunun getirdiği sıkı ortam sertleşerek çok partili döneme kadar devam edecektir (Mazıcı, 1996).

Yasa değişikliklerinin gerçekteşiği süreçte kapatılan gazete ve dergilere göre, yayın hayatına yeni giren gazete ve dergilerin sayısı daha fazladır. 1932'de Halkevinin Yeni Türk, Ankara Haftası ve Kadro dergileri ile Yılmaz gazetesi, 1933'te Ağaoglu'nun Akın, Nizamettin Nazif ve Valâ Nurettin'in Hergün gazetesi, Hüseyin Cahit'in Fikir Hareketleri, Sedat Simavi'nin Yedigün, İsmail Hakkı'nın Yeni Adam, Halkevlerinin Ülkü, Yaşar Nabi ve Nihat Sırrı'nın Varlık dergisi ve Cumhuriyet Halk Fırkasının köylüler için Yurt gazetesi yayın hayatına girmiştir; ancak gazete ve dergilerin sayısındaki bu artışla basın özgürlüğü arasında doğrusal bir ilişki kurmak zordur. 1931 tarihli Matbuat Kanunu ile 1920'lerden farklı olarak, 1930'larda her yönden gelen rejim karşıtları tasfiyeye tabi tutulduğundan basının Cumhuriyet yönetimini tehdit edici yayınlarda bulunması artık görünmemektedir (Mazıcı, 1996).

İSMET PAŞA VE ÇOK PARTİLİ SÜRECE GEÇİŞ DÖNEMİ BASIN (1938-1950)

Mustafa Kemal'in 1938'deki vefatından sonra Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde önemli değişikler gerçekteşiği gibi Cumhuriyet Halk Partisinde Mustafa Kemal taraftarları arasında bir ayrıma gidilmiştir. 26 Aralık 1939'da Cumhuriyet Halk Partisi olağanüstü kongresinde İnönü, Değişmez Genel Başkan ve Milli Őef olmuştur. 1939 yılındaki seçimlerde Mustafa Kemal'e yakın isimlerden Rıza Soyak, Fuat Bulca, Őükrü Kaya, Neşet Ömer İrdelp, Muhittin Baha Pars, Recep Zühtü Soyak, Kılıç Ali ve Őakir Kesebir gibi isimler milletvekilliğine aday gösterilmediklerinden TBMM dışında kalmışlardır. Diğer taraftan İnönü, Mustafa Kemal'e muhalif olan Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Fethi Okyar, Hüseyin Cahit, Refet Bele gibi eski milletvekilleri ile yakınlık kurmuştur. Ancak bu yakınlaşma Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde devletçilik politikasını benimseyen kanat ile liberal ekonomiden yana olanlar arasındaki çekişmeden dolayı uzun sürmemiştir (Kaştan, 2006).

Gelişmeler veya Dönemin Politikaları Karşısında Basın

II. Dünya Savaşı ve Basın

II. Dünya Savaşı yılları, bir bütün olarak savaşa girilmemiş olunsa da etkisini bütün toplumda ve kurumlarda hissettirmiştir. Basın da bu etkilenmeden büyük ölçüde nasibini almıştır. Hem yasal düzenlemeler hem de kurumsal denetimle savaş

dönemi basınının bir rahatlık içinde olması beklenemezdi. Matbuat Kanunu'nun sekiz maddesinin 27 Haziran 1938 tarihinde değiştirilmesi ile basın üzerindeki baskı artmıştır. Aynı gün kabul edilen Basın Birliği Kanunu ile basın faaliyetlerini meslek edinenlere Basın Birliğine girmek zorunlu koşuldu. Nitekim yirmi yıllık bir geçmişe sahip Türk Matbuat Cemiyeti kendini feshederek Basın Birliğine dâhil oldu. 22 Kasım 1940'ta bazı illerde geçerlilik süresi bir ayı kapsayan sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim daha sonra üçer aylık dönemler halinde uzatılmak suretiyle Kasım 1947'ye kadar devam ettirildi (Yeşilçayır, 2011). Sıkıyönetimle gazete ve dergi kapatma yetkisi yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Yetkin, 2010).

Basın, 1939-1945 arasını kapsayan II. Dünya Savaşı sürecinde adeta yönetim mekanizmasınca bir hükümet gücü haline getirilmiştir. İktidar, basını istediği şekilde denetleyebileceği ve yönlendirebileceği bir kurum olarak görmüştür (Güvenir, 1994). Böylece basın üzerinde müdahale edilmedik alan bırakılmamıştır.

Gazeteler, II. Dünya Savaşında demokrasi cephesi diye bilinen İngiltere ve grubunu destekleyenler ile Almanya ve müttefiklerini destekleyenler olmak üzere iki kanada ayrılmıştı. Tanin, Akşam, Vatan İngiltere ve müttefiklerini; Cumhuriyet ve Tasvir ise Almanların başını çektiği grubu desteklemiştir (Koloğlu, 1993; Demir, 2012).

II. Dünya Savaşı yıllarında bazı haberlere gazetelerde hiç yer verilmemesi, bazı haberlerin de abartılmamasına yönelik Başbakanlıktan ya da Basın-Yayın Genel Müdürlüğünden talimat geliyordu. Rusya kelimesinin yalnız kullanılmayıp Sovyet Rusya olarak yazılması, Anadolu Ajansının haberlerinden başka haberlere yer verilmemesi, sansasyonel başlık yazılmaması, soyma, öldürme, gasp etme, yaralama olaylarına değinmede hassas davranılması verilen emirler arasındadır. Cumhuriyet, Akşam, Tan, Vatan, Tasvir, Son Posta, Tanin, Sabah, Vakit ve Ulus II. Dünya Savaşı yıllarında çıkan başlıca gazeteler idi (Topuz, 2012).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Basın

1945 yılının Ocak ayında TBMM gündemine gelen ve Mayıs ayında görüşülmeye başlanan iftiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı muhalefetin canlanıp örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin yayın organı Ulus gazetesi, muhalefetin ortaya çıkmasına vesile olan kanun tasarısını destekleyici yazılara yer vermiştir. Falih Rıfki, toprak meselesinin bir rejim ve devrim davası haline geldiğini ve bunun başarıma yolunda olunduğu düşünceindeydi (Gürkan, 1998).

Tasarının TBMM'de görüşülmesi sırasında kanuna muhalif olan bazı milletvekillerinin tartışmaları, basın organlarının konuyu değişik açılardan ele almalarına

yol açmıştır. Kanunun tartışıldığı günlerde kamuoyunun ilgisi Tasvir gazetesinde: “Memlekette denebilir ki, hiç bir konu yoktur ki Toprak Kanunu kadar genel ilgiyi üzerine eker bulunsun. Aylardan beri, Anadolu’da kahvelerde, toplantılarda konusulan yegâne Şey bu kanundur... Onun için, Kamutayda milletvekillerinin hassasiyetini haklı buluyoruz.” Şeklinde dile getirilmektedir (Gürkan, 1998).

Etem İzzet Benice, Son Telgraf gazetesinde; hükümetin teklifi aleyhinde Őidetli konuşmalar yapanların büyük toprak sahiplerinin bulunduğu bölgelerden seçilmiş milletvekilleri olduğunu; Nadir Nadi, kanun hakkındaki tartışmaların abartıldığını, Zekeriya Sertel, köylüyü topraksız bırakmanın adil olmadığı ve kanuna karşı olan milletvekillerinin çoğunun, kendi iftliklerinin ellerinden alınması karşısında telaşa düşenler olduğunu beyan etmiştir. Tek Parti Dönemi’nde alişılmış olanın dışındaki bu gelişmeler, kanunun TBMM’de tartışılabilmesi ve tartışmaların gazetelerde yer alarak kamuoyuna yansımaları basın organlarında demokrasi açısından olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır (Gürkan, 1998).

Tan Olayı

1945 yılında siyasal iktidarın liberalleşme çabaları basının çalışma koşullarına yansımaya başladığında, iktidara karşı en sert eleştiriler Tan gazetesinden gelmekteydi. Gazete, demokratik bazı değişikliklerin, ikinci bir partinin gerekliliğini savunmakta, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına ve iktidar yanlısı gazetelere karşı bir tavır içindeydi. Sosyalist görüşe uygun politikalarıyla Sovyetleri desteklemiştir. İktidardaki yumuşamadan yararlanarak, geçmişte yazılamayan konuları gündeme getirmiştir. Sabiha Sertel’in 4 Aralık tarihli makalesi “Gazeteden Değil, Kamuoyundan Korkmalı” başlığını taşımıştır. Yazıda İstanbul’daki Cumhuriyet Halk Partisi başkanının hükümet gazetecileri ile bir toplantı yaptığı ve muhalif gazetelerle mücadelenin devam ettirilmesi telkininde bulunduğu anlatılmaktadır. Sertel, bu hareketin iktidardaki bir partinin muhalefete karşı olan korkusuna delalet ettiğini iddia etmiştir. Aynı gün Tan’inde Hüseyin Cahit’in “Kalkın Ey Ehli Vatan” başlığını taşıyan makalesi yayınlanmıştır. Hüseyin Cahit makalesinde, bir vatan cephesine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Gürkan, 1998).

Tanın başta olmak üzere, Tek Parti iktidarını destekleyen gazetelerle Tan arasındaki tartışma, iktidar partisinin üniversiteli gençleri kışkırtıp yönlendirmesi ile 4 Aralık 1945 tarihinde son buldu. Olay, hükümetin, CHP İl Başkanı Alaeddin Tiritöğlü’nun, Hüseyin Cahit’in ve sağ kanatta bulunan birçok gazeteci ve siyasetçinin kışkırtmalarının eseridir (Topuz, 2012). Olay sırasında Tan gazetesi yerle bir edilmiş, saldırganlarca La Turquie ve Yeni Dünya gazetelerinin basımını yapan matbaalarla ABC ve Berrak Kitabevleri de tahrip edilmiştir (Kabacalı, 2000).

Çok Partili Sürece Geçiş ve Basın

1945 yılı içinde muhalefetin ortaya çıktığı ve çok partili sistem fikrine yaklaşıldığı görölmektedir. Mayıs 1945'ten başlayarak muhalefet, denetim gibi kavramların gündeme gelmesi TBMM'deki tartişmaların basına yansımaları ile açıklanabilir. Basın, Mecliste denetim ve muhalefet mekanizmalarının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Demokrasiye geçiş konusunda önemli bir aşama İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasıdır. Konuşmasında demokrasi yolunda ilerlemekten söz etmesi, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceğine dair söylemi basında büyük ilgi görmüştür. Basının, 20 Mayıs'ta üzerinde durduğu temel husus İnönü'nün sözlerinin taşıdığı büyük anlam idi (Yeşilçayır, 2011; Gürkan, 1998).

4 Haziran 1945 tarihinde Dörtlü Takrir adı verilen öneri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından partiye verilip öneride özgürlüklere yönelik baskıların kaldırılması, Meclis içerisinde ikinci bir parti kurularak hükümeti denetleyebilecek ortamın sağlanması istenmiştir. İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihinde Meclisi açış nutkunda ikinci bir partinin gerekliliğini belirtmesi çok partili sürece geçileceğinin açık işareti olmuştur (Yeşilçayır, 2011).

TBMM'de ve bazı gazetelerde ifade edilen demokratik taleplerden Cumhuriyet Halk Partili yazarların tedirgin oldukları görölmüştür. Vatan ve Tan gazeteleri tepki çeken gazetelerin başında gelmiştir. Vatan'da Ahmet Emin'in yanı sıra Adnan Menderes'in ve Fuat Köprülü'nün Dörtlü Takrir'i konu edinmeleri ile başlayan tartişmalar giderek şiddetlenmiştir. Nihayetinde demokratik talep girişimleri milletvekillerinin Cumhuriyet Halk Partisinden kopmaları ile farklı bir boyut kazanmıştır. Celal Bayar'ın, 1 Aralık 1945'te parti kuracaklarına dair açıklaması basında yer almaya başlamıştır. İnönü de Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne çağırıp kendisine gerekli desteği verdikten sonra 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kuruldu. Demokrat Partinin kuruluşuna dair Hüseyin Cahit, demokrasinin gerçekleşmesi için en az iki parti bulunması gerektiğini, yeni partiyi bir kontrol partisi mahiyetinde telakki ettiklerini ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi gördüklerini söylemiştir (Yeşilçayır, 2011).

Çok partili sürecin değişimi gerektiren getirileri olmuştur. 1946'da tek dereceli seçim sistemini getiren Seçim Kanunu kabul edildi. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, sınıfsal amaçlı dernek ve parti kurulmasına imkân verecek şekilde değiştirildi. 13 Haziran'da da Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. maddesinde değişikliğe gidildi (Yeşilçayır, 2011). Gazete çıkarmada izin ve para yatırma zorunluluğu kaldırıldı. Basın özgürlüğu açısından sorun teşkil eden sıkıyönetim 22 Aralık 1947'de kaldırıldı. Bu gelişmeler büyük bir basın patlama-

sına, çok sayıda gazetenin ve derginin piyasayı doldurmasına imkân sağlamıştır (Kabacalı, 2000; Yetkin, 2010). Baban, Cumhuriyetin ilan edildiği 1923'ten 1946 yılına kadar mevcut gazete tirajlarının 150 binin üzerine çıkmadığını, nisbi basın özgürlüğü sayesinde 1946'da gazete tirajlarının 200 bine, 1950'ye gelindiğinde ise 400 bine ulaştığını belirtmektedir (Zafer, 14 Şubat 1950).

Çok partili sürece geçişle birlikte taraf ve muhalif basın da belirginleşmiştir. Gazeteler, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasında ayrışarak her iki partiden birini desteklemeyi tercih etmiştir. Ulus gazetesi Cumhuriyet Halk Partisinin yayın organı; 1947 yılında çıkan Kudret gazetesi de Demokrat Parti resmi yayın organı işlevi görmekteydi. Kuvvet gazetesi muhalefet anlayışı ve hükümete yönelik eleştirilerinden dolayı aynı yıl kapatıldı, yerini Kudret gazetesi almaya başladı (Demir, 2012).

1946-1950 yılları arasındaki demokratikleşme söylemlerine karşın uygulamalar tersi yönde olmuştur. Gazeteciler ve yazarlar aleyhine çok sayıda ceza davasının açılmasıyla çoğu gazeteci ve yazar tutuklanmış; ancak yargılama sırasında büyük kısmı beraat etmiştir. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Halil Lütfi Dördüncü, Müçteba Üstündağ, Sabahattin Ali, Samim Kocagöz, Kazım Arar, Aziz Nesin, Hamdi Arpağ, Adnan Düvenci ve Samet Ağaoğlu yargılananlar arasındadır (Yetkin, 2010).

SONUÇ

Bilgilendirme ve yönlendirme işlevi ağır basan basın, özellikle kuruluş aşamasında olan devletler için denetim altında tutulmadığında önemli bir tehdit olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nde kuruluşa giden süreçte ve sonrasında Mustafa Kemal başta olmak üzere kurucu kadro nezdinde basın konusu üzerinde ısrarla durulmuştur. Tek Parti Dönemi boyunca basın her yönüyle devlet tarafından takip edilmiş ve devletin temellerinin sağlamlaştırılması adına lehte olacak şekilde yönlendirilmiştir. Dönemin önemli olay veya gelişmeleri karşısında basının tavrı, bir bakıma basının geleceğini de belirleyen bir durumdu. Attığı her adımı gözetilen basın için özgür ve demokratik bir ortamdan bahsetmek zordur.

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin devamı gibi gözüксе de yönetim şeklinden kurumların yapısına kadar – gerçeleştirilen inkılâpların etkisi ile - farklı bir hüviyet kazandığı yadsınamaz. Geçiş sürecindeki devlet ve devletin bünyesinde geleneksel kalıpların yoğurduğu toplum, doğal olarak bu yeni kimliğe alışmada sıkıntılar çekmiştir. Devletin geçirdiği değişim karşısında basının tepkisiz kalmaması da doğal karşılanmalıdır.

Basın, Türkiye'de başladığı Tanzimat'tan itibaren gelişmeler karşısındaki duruşu ile devletten destek görmüş veya devlet tarafından yaptırımlara maruz kalmıştır. Basının gelişim sürecinde Tanzimat'ın ilk yılları, II. Abdülhamid'in başa geçtiği

ilk birkaç ay, II. Meşrutiyet'in ilanı evresi, I. Dünya Savaşı sonrası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması, çok partili sürece geçildiği evre dönüm noktalarını oluşturmuştur. Bu dönüm noktalarında genelde basının iki kanada ayrılarak yoğun tartışmalar içerisine girdiği görülmüştür.

1923-1950 arası süreçte basın önemli yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Büyük zorluklar ve sıkıntılarla, hem içeride hem de dışarıdan güçlere karşı bir savaşım verilerek inşa edilen yeni devletin bekasına dair kurucu kadrolar ciddi hassasiyetler taşımıştır. Basının dördüncü bir erk olarak yönlendirici etkisinin olumsuz bir seyir izlemesi temelleri sağlamlaştırılmaya çalışılan devleti sarsabilirdi. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren basın denetim altında tutulmuş, tehdit oluşturduğu düşünülen gazete ve dergilere geçici ya da süresiz olarak kapatma, para cezası uygulama, yazarlarına da hapis cezası, sürgün cezası verilmesi yoluna gidilmiştir.

Basının gündeme getirdiği bazı talepler, bunun başta iktidar partisi olmak üzere mevcut olduğu dönemlerde muhalefet tarafından görüşülüp tartışılması bir bakıma demokratik atılımlara zemin hazırlamış, hatta 1946 yılında demokratik düzene geçişte önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

Alemdar
Anadolu'da Yeni Gün
Akşam
Cumhuriyet
Hâkimiyet-i Milliye
İkdam
İrade-i Milliye
İzmir'e Doğru
Peyam
Resmi Gazete
Tanin
Tasvir-i Efkâr
Vatan
Zafer

2. Telif Eserler

Aksın, F. (1998). *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Atatürk, K. (1969). *Nutuk 1920-1927*. Cilt: II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
Ayhan, B. (2009). *Atatürk ve Basın*. Konya: Palet Yayınları.
Ayhan, B. (2010). Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*. (Ed. Hakan Aydın). Konya: Palet Yayınları. 43-71.
Baran, T. A. (1999). İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (44), 627-643.
Baykal, H. (1988). Milli Mücadele'de Basın. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(11), 471-480.
Çakır H. & Aydın, H. (2010). İkinci Meşrutiyet Dönemi Basın Sansürü. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Basın ve Siyaset*. (Ed. Hakan Aydın). Konya: Palet Yayınları. 237-260.

Tarih Araştırmaları VI

- Çavuş, D. (2008). Mustafa Kemal'in Basınla ve Minber Gazetesi İle İlişkisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(71), 543-556.
- Demir, Ş. (2012). İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 119-137.
- Ekinci, N. (1997). *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gürkan, N., (1998). *Türkiye'de Demokrasi'ye Geçişte Basın (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenir, O. M. (1994). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Güz, N. (1993). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Güz, N. (1995). *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevi Dergileri (1932-1951)*. Ankara: Karriyer Matbaacılık.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kabacalı, A. (1990). *Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıçından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Karabekir, K. (1969). *İstiklal Harbimizin Esasları*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaştan, Y. (2006). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 123-140.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze (70. Yılında Cumhuriyet Basını)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Koyuncu, İ. (1997). *Türkiye'de Basın İktidar İlişkisi (1950-1954)*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Kurtcephe, İ. & Beden, A. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Mazıcı, N. (1996). 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 5 (18), 131-154.
- Önder, M. (1991). Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 285-302.
- Özkaya, Y. (1985). Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 871-912.
- Özkaya, Y. (1991). Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(11), 279-310.
- Parlatır, İ. vd. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tevetoglu, F. (1988). Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 5(13), 183-194.
- Topuz, H. (2012). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türker, H. (2000). *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Yeşilçayır, N. (2011). Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27 (79), 131-192.
- Yetkin, B. (2010). 1945-1950 Arası Demokratikleşme Sürecinde Basın. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 17-18, 1-38.
- Yıldırım, H. (1992). İrade-i Milliye Gazetesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23), 325-330.
- Yılmaz, İ. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türk Milli Mücadele Döneminde Basın Faaliyetlerine Bir Bakış. *Atatürk Dergisi*. 1 (5), 56-67.
- Zürcher, E. J. (2010). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- tr.wikipedia.org/wiki/Terakkiperver_Cumhuriyet_F%C4%B1rka%C4%B1 Erişim: 10.07.2021.